

damnatus patitur, et suspirat ad celestis gloria statum, quo perfrui securus posses, si peccare noluisse.

Tu ergo, o studioso, o religioso, o magister, o doctor, qui in arida speculatione annos per plures impendisti, vitam consumpsisti, vires exhaustisti, expende, queso, quam sis a vera sapientia alienus, si notitia rerum humanarum et divinarum minime virtutem jungis, et rationem disputandi sciens, viam humilitatis et perfectæ charitatis ignoras. Nam si vera sapientia (uti dixit Lactantius) non potest cuiquam sine scientia et virtute contingere, quomodo te sapientem appellabo, quem scientia inflans dementatum tenet, et charitas edificans in sui contubernium non retinet. Si sapientia (ut ait Nazianzenus) ad Dei amorem non subvehit, et ex servis jam amicos ac filios efficit, quam ratione te sapientem existimabo, quem verus Dei amor servum non novit, et Christus nec amicum nec filium agnoscit.

Alia igitur via ad veram sapientiam quæ te beet, incedendum est, nimirum via humilitatis, charitatis, contemptus mundi, etc., uti fecit resipiscens doctor Lanfrancus, Berengarii heresiarchæ antagonista et debellator, qui in Alpibus a prædonibus captus et indigne exagitat, cum hanc injuriam impatientius tulisset, in se reversus suamque insipientiam accusans et puniens, tradidit se vite monasticæ in cœnobio Beccensi, ut veram sapientiam, puta patientiam disceret, ubi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus est Prior, mox Abbas, tandem Archiepiscopus Cantuariensis, ac successorem reliquit suum discipulum S. Anselmum sub annum Domini 1060. Ita Trithemius, tract. *De Viris illustr. ordinis S. Benedicti*, cap. xcix.

Anagogice S. Augustinus, lib. IV *De Trinitate*, cap. 1, docet scientiam infirmitatis suæ addere dolorem peregrinationis suæ, idque ex desiderio patriæ celestis et conditoris sui: « Præposuit, ait, scientiam scientiæ, præposuit scire infirmitatem suam magis quam scire mundi mœnia, fundamenta terrarum et fastigia cœlorum: et hanc apponendo scientiam apposuit dolorem, dolorem peregrinationis suæ ex desiderio patriæ suæ, et conditoris ejus beati Dei sui. In hoc genere hominum in familia Christi tui, Domine Deus meus, si

inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere hominibus, qui non esuriunt et sitiunt justitiam, sed satiati sunt et abundant: satiati autem illos phantasma eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt et in suam vanitatem cadunt. Ego certe sentio quam multa fimegita pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum? »

Et S. Gregorius in *Ezech.* libro I, homil. 10: « Mentem, ait, quam Spiritus Sanctus replet, in amaritudinem temporalium et delectationem æternorum commovet, etc. Rixatur secum de his quæ male egisse se recolit, et sibi metipsi displicet, cum ei ille placere jam cœperit, qui omnia creavit. Superbis inhiat, terrena jam omnia per mentis despectum calcat. » Et paulo post: « Deditur itaque subjacere temporibus, et ardentem suspirat æternis. Unde recte quoque per Salomonem dicitur: Eo quod in multa sapientia multa sit indignatio, et qui apponit scientiam apponit dolorem. Cœlestia etenim cognoscentes, terrenis animum subdere dedignamur. Et dum plus sapere incipimus de his quæ male egimus, nobis ipsis irascimur, et fit in multa sapientia multa indignatio: quia quanto plus proficimus in cognitione, tanto nobis indignamur amplius de perverso opere. Atque cum scientia dolor crescit, quia quanto magis æterna cognoscimus, tanto magis esse nos in hujus exilii miseria dolemus, vel sicut in translatione alia dicitur: Et qui addit scientiam, addit dolorem. Quo enim scire incipimus quæ sint cœlestia gaudia, eo magis, ut errorum nostrorum laqueos possimus evadere, flendo laboramus. In multa ergo sapientia multa est indignatio, quia si æterna jam sapimus, concupiscere temporalia dedignamur. Si æterna jam sapimus, nosmetipsos despiciamus, egisse hoc, quod nos potuit ab æternitatis amore separare. Reprehendit semetipsum conscientia, accusat quod egit, damnat per penitentiam quod accusat, fit rixa in animo, parturiens pacem cum Deo. » Igitur qui apponit scientiam, scilicet supernorum, apponit dolorem, scilicet imorum et terrenorum; nam, ut ait S. Isidorus, lib. III *Sentent.* cap. xx: « Quantum quisque poterit superna scire quæ appetat, tantum de infimis quibus inheret, acris dolere debet. »

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ecclesiastes / 1208.3 laborem, quem senserat in studio sapientiæ, dat sese deliciis et voluptatibus; at in his quoque vitæ vanitatem, rursum, vers. 12, applicat se sapientiæ, iterumque in ea vanitatem experitur. Denique, vers. 18, perstringit vanitatem eorum, qui opes accumulunt futuro heredi, quem qualis sit futurus ignorat.

1. Dixi ego in corde meo: Vadam, et affluam deliciis, et fruam bonis. Et vidi quod hoc quoque esset vanitas. 2. Risum reputavi errorem, et gaudium dixi: Quid frustra deciperis? 3. Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitareque stultitiam, donec viderem quid esset utile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ. 4. Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, et plantavi vineas, 5. feci hortos, et pomaria, et consevi ea cuncti generis arboribus, 6. et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem sylvam lignorum germinantium, 7. possedi servos et ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque, et magnos ovium greges, ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem: 8. coærvavi mihi argentum, et aurum, et substantias regum, ac provinciarum; feci mihi cantores, et cantatrices, et delicias filiorum hominum, scyphos et urecos in ministerio ad vina fundenda: 9. et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem: sapientia quoque perseveravit mecum. 10. Et omnia, quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate fruere, et oblectaret se in his quæ præparaveram: et hæc ratus sum partem meam, si uter labor meo. 11. Cumque me convertissem ad universa opera, quæ fecerant manus meæ, et ad labores, in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem et afflictionem animi, et nihil permanere sub sole. 12. Transivi ad contemplandam sapientiam, erroresque et stultitiam (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem Factorem suum?) 13. et vidi quod tantum præcederet sapientiam stultitiam, quantum differt lux a tenebris. 14. Sapientis oculi in capite ejus: stultus in tenebris ambulat: et didici quod unus utriusque esset interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si unus et stulti et meus occasus erit, quid mihi prodest quod majorem sapientiæ dedi operam? Locutusque cum mente mea, animadverti quod hoc quoque esset vanitas. 16. Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum, et futura tempora oblivione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter ut indoctus. 17. Et ideo tædium me vitæ meæ, videntem mala universa esse sub sole, et cuncta vanitatem et afflictionem spiritus. 18. Rursum detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissime laboravi, habiturus heredem post me, 19. quem ignoro, utrum sapiens an stultus futurus sit, et dominabitur in laboribus meis, quibus desudavi et sollicitus fui: et est quicquam tam vanum? 20. Unde cessavi, renuntiavitque cor meum ultra laborare sub sole. 21. Nam cum alius laboret in sapientia, et doctrina, et sollicitudine, homini otioso quæsitâ dimittit: et hoc ergo vanitas, et magnum malum. 22. Quid enim proderit homini de universo labore suo, et afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est? 23. Cuncti dies ejus doloribus et arumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: et hoc nonne vanitas est? 24. Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? et hoc de manu Dei est. 25. Quis ita devorabit, et deliciis affluet ut ego? 26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiâ: peccatori autem dedit afflictionem,

et curam superfluum, ut addat, et congreget, et tradat ei qui placuit Deo: sed et hoc vanitas est, et cassa sollicitudo mentis.

1. DIXI EGO IN CORDE MEO (ex Hebræo vertas cordi meo. Ita Syrus): VADAM, ET AFFLUAM DELICIAS, ET FRUAR BONIS: ET VIDI QUOD HOC QUOQUE ESSET VANITAS (1). — Pro *affluam delicias* hebr. est **אנסעכא** *anassecha* *anassecha*, quod dupliciter verti potest: primo, *antabo te in gaudio*, ut *anassecha* derivetur ex **נסח** *nasa*, id est tentavit, cui annectitur pronomem affixum **כח** *cha*, id est te: ita Septuaginta. Secundo, *miscibo gaudium*, vel *miscibo in gaudio*, scilicet vina; vel potius, *effundam in gaudio*, scilicet cor meum, ut *anassecha* derivetur a **נסח** *nasach*, id est miscuit, fudit, effudit, libavit, cui de more annectitur in futuro *He* paragogicum. Hoc secutus Noster vertit, *affluam delicias*, puta vina, symposia et convivium frequentabo, quo homines animales summa aestimant gaudia. Unde Tigurina vertit, *letus indiligbo poculis*. Sed eodem recit uterque sensus. Salomon enim alloquitur seipsum, cordique suo dicit: « Tentabo te in gaudio, » id est, o anime mi, qui in investigatione sapientie afflictionem invenisti, probabo te epulis festivis et letis, et videbo an in his saltem, quietem et felicitatem, quam vestigas, invenies; genio ergo indulgabo, opipare vivam. Complutenses, *assuefaciam te delicis*.

Rursus pro *fruar bonis* hebraice est *vide in bono*, id est vide bonum, id est gusta bonum, fruire bonis: visus enim quia omnium sensuum nobilissimus, hinc pro gustu et quovis sensu capitur, ut *Psalms*. xxxiii, 9: « Gustate, et videte (id est sapite) quoniam suavis est Dominus; » Tigurina, *experiar quantum in eo bonum sit; alii, videbis, o anime mi, universam bonorum cohortem, et eliges tibi optimum*; Septuaginta hanc gnomen ita reddunt: « Dixi ego in corde meo: Veni nunc (Olympiodorus, *age jam*), tentabo te in letitia, et vide in bono; et etiam hoc vanitas; » Pagninus et Tigurina, *etiam hoc inavitas est*; Syrus, *dixi cordi meo: Veni et investigem te in letitia, et vide bonum; et ecce etiam hoc vanitas*; Arabicus, *ego dixi in corde meo: Veni ut narrem tibi in letitiis, et videam te in sorte bona, et ecce hoc vanum est*; Chaldaeus Costi, *meum vero tacitus dixi: Etia probabo me delicis, et vivens voluptatibus fruam*; Chaldaeus Complutensium, *idebo bona saculi hujus, et quando pervenit ad me tribulatio et tristitia, dixi in verbo meo: Ecce etiam hoc est vanitas*; Aquila, *vapor et fumus est*; Auctor *Catena*, *omnino decrevi merpsum vitis tradere, et voluptates experiri; et intellxi hoc omnia esse vana*; Nysseus in Septuaginta videtur legisse *in ἀεσπών*; unde vertit, *tentabo te in insipientia*. Sed legendum cum Complu-

(1) Hebr. est, dixi ego in corde meo: I, quæso, agetum, explorabo te per gaudium, et vide bonum, deliciis fruere; et ecce! etiam hoc erat vanitas.

tensibus Vaticanis et Regiis *in ἀεσπών*, vertendumque, *tentabo te in letitia*: sic enim habet Hebraea, Chaldaea, Syrus, Arabicus et Vulgata. Jam

Primo, Albinus, Hugo Cardinalis, Dionysius, Valtablus, quin et Gregorius, IV *Dialog.* cap. iv, censent Salomonem velut concionatorem hic non tam ex suo quam ex vulgi hominumque carnalium sensu et opinione loqui. Verum id refellunt verba ipsius: « Dixi ego in corde meo, » quasi intima cordis ejus hæc fuerit cogitatio et electio. Secundo, ex adverso Hugo Victorinus et Auctor *Catena Græc.* censent Salomonem desperantem de felicitate per studium sapientie, utpote laboriosum et molestum acquirenda, totum hic sese dedere voluptatibus, ut his felicitatem meraque gaudia inveniat. « Ecce, inquit, qualiter desperata mens totam se in voluptatem projicit, et carnis blandimenta jam solum bona vocat, quia in eis laborem et afflictionem non invenit, quasi malis reputans inquisitionem veritatis, in qua prius plus justo per curiositatem se distendens laboravit. »

Tertio, S. Hieronymus censet hic sermonem *testa* esse de spiritali quoque letitia, que vanitas dicitur, quod per speculum eam videamus et in æmigale, non facie ad faciem, uti faciunt beati in celo, I *Corinth.* xiii. Accedit Cajetanus, qui vertit, *miscibo gaudium*: ubi, inquit, *miscibo* significat Salomonem voluisse se totum abijcere voluptatem, sed eas voluisse miscere cum studio sapientie, ut hujus tedium illarum gaudium temperaret et condiret: sicut studiosi suas habent recreationes honestas, quibus corpus animique reficiunt, ut studiorum laborem sufferere queant, juxta illud Catois:

Interpone tuis interdum gaudia curis,
Ut possis animo quævis perferre laborem.

Quarto et genuine, Salomon vestigans mentis quietem, satiem et felicitatem per res omnes totius mundi, cum eam non invenisset in studio sapientie, ut dixi in fine cap. præcedentis, utpote difficili et tetrico, adiecit animum eam vestigare in adversa parte, puta delicis, commodis et voluptatibus: his ergo se dedit non ex desperatione, nec ex in temperantia, sed experientie causa, ut scilicet experiretur quid in eis esset veri gaudii et felicitatis. Ita Nysseus, qui docet Salomonem « certo consilio facta sua prosequi, atquevolentem se ad voluptates demisisse. » Vult enim Salomonem adhuc sibi mente constituisse, et remississe se ad ea, que sensui censentur esse jucunda et delectabilia, non animi ad hæc attractionum perturbatio, sed ut consideraret an ad veri boni cognitionem aliquid conferat sensus, qui in eis fuerit immoratus. »

Ait ergo Salomon cordi suo adhuc sapientie studioso, limido, verecundo, et a voluptatibus carnis alieno, sed ex sapientie studio molesto, morenti et dolenti, quasi blandiendo, ut ad eas illud indectat, iisque merorem leniat et abstergat: Etia age, cor meum, obsecro, solve nonnulli rigorem tui studii, et laboris severitatem adeo molestam tantisper dispone; experire suavioris vite insitutum, voluptatibus te recrea, gusta quod tibi propono deliciarum poculum; vide an non jucundius sit austero sapientie vino; experientia disces, quod adeo scire aves, an in deliciis sita sit hujus vite jucunditas et felicitas. Id vult Nysseus dum ait: « Gustata severiori vita delapsus est ad jucundum participationem, et cum se præstisset a risu alienum, gravemque et constantem, per que a studiosis maxime comparatur discipline sapientie; tunc se remittit ad ea que sensui censentur esse jucunda, non animo. »

Jam singula verba expendamus. « Dixi in corde meo, » id est cogitavi, deliberavi, decrevi tacitus apud me et secreta in corde meo, quod publice dicere non fuisset ausus: pudisset enim me profiteri vitam voluptuariam, eamque præferre sapientie, ne viderer epicureus. « Vadam. » Hæc vox significat studium vagandi, et oberrandi per omnia voluptatum genera. Cum enim voluptatis illa sit natura, ut animum non satiet, sed in fine sui, cum expleta est, voluptuarium amaricet, et stimulo doloris configat, hinc facit ejus animum ab ea resiliere, aliæque currere, et alia sine fine; quia ubique inventi voluptatem desinere in merorem, quem fugiens aliam et aliam semper vestigat jucunditatem.

AFFLUAM DELICIAS. — Hebraice *anassecha*, id est *effundam in gaudium*, scilicet cor meum; vel, *potabo in gaudio* cor meum; vel, *libabo gaudium*, id est, totum me dabo gaudio, ut eo circumfluam: sicut vinum vel liquor, qui libatur Deo, totus Deo libatur, et ad pedem altaris in Dei honorem effunditur. Per *gaudium* metonymice intelligit non solas gustus delicias, sed et quasi libet similes gaudium sensibus afferentes: scilicet risum, vinum, domos magnificas, hortos, pomaria, familiam splendidam, opes, auri argentique thesauros, cæteraque oculos oblectantia, que enuasciat a vers. 1 usque ad 10. Sic *Matth.* xxv, 21, dicitur: « Intra in gaudium domus tui, » id est, intra in epulum nuptiale bonis omnibus, que gaudium cient, affluens, ut si in illud intres, in merum gaudium intrare videaris. Hinc aliqui hic vertunt, *coopertam me gaudium*. Hebraice enim **קכ** *nasach*, id est *effundere*, alludit uti litteris ita significato ad **ככ** *sachach*, id est tegere, abscondere, operire.

ET FRUAR BONIS. — Hebraice, *et vide bonum*, q. d. O corculum meum, vide, id est gusta, et experire quanta bona sint reposita in deliciis et gaudiis, iisque te oblecta et fructu. Theologi distinguunt *vis a frui*, quod utamur mediis, fruamur

fine et summo bono. Præposterum ergo esset attendis frui, hisque inferioribus bonis amore adhaerescere, quod est, ait Hugo Cardinalis, amplecti arcam pro pretio, munusculum pro amico, gaudiola pro sponsa, vestigia pro cervo, phantasma pro re, umbram pro corpore, viam pro fine, inhiis vanissimos pro summa veritate, stillas tenuissimas pro suavitate abyssu, creaturam pro creatore Deo.

ET VIDI QUOD HOC QUOQUE ESSET VANITAS. — Quæ delicie sunt illecebrosæ, ac hominem animalium vel nominatè duntaxat illuc irritant, et ad sui concupiscentiam accendunt; idcirco antequam eas sigillatim recensent, ne quis eorum memoriam eas sigillatim capiat, statim eorum antidotum subjungit, scilicet quod sint vane, imo mera vanitas, idque

Primo, quia tenues sunt, breves et exiles, atque palatum sensumque tantum trillunt et irritant: perpetuo enim fluunt fugiantque antequam capiantur, uti docet S. Augustinus, *serm.* 25 *De Verbis Domini*. Quare animam non explent ne satiant, ideoque mox in tedium et nauseam vertuntur, uti docet S. Gregorius, *hom.* 36 *in Evangelium*. Hinc non tam bona censenda sunt quam minorum mala. Comedis enim quia esuris, scilicet comestio minus te affligi quam esuries: pelle comedendo esuriam, et comestio tibi pena erit. Ita S. Bernardus, *serm.* *De prioribus, mediis et novissimis*: « Comedere appetis, inquit, quia fames te cruciat. Utrumque labor est, sed quia fames gravior magis, comedere necesse esse laborum. Denique postquam fames depulsa fuerit, vide si non gravius ducis comedere quam esurie. Sic se habent universa sub sole, ut nihil sit in eis vere jucundum, sed ab uno semper transire velit homo ad aliud, solaque vicissitudine relevertur utrumque, ac si prosiliat ab aqua in ignem, et inde rursus in aquam resiliat, utpote qui neutrum ferre possit. Omnis siquidem laboris remedium, alterius laboris initium est. Nemo in hoc sæculo nequam quod vult habere potest, quando quidem nec justus justitia satiatur, nec voluptuosus voluptate, nec curiositate curiosus, nec ambitiosus inani gloria. » Rursus cum has epulas tam studiose apparatus? utique corpori. Et quid est corpus? Respondeat Solon unus et septem Græciæ sapientibus: « Corpus, inquit, cum oritur, putredo est: cum vivit, bellum: cum moritur vermium esca. » Ita nunc et sacina carnem tuam, ut deliciaum vermium post mortem epulum apparet.

Denique S. Basilii in *Psalm.* xxxiii: « In corpora voluptatibus, ait, plus molestie quam voluptata inest. In nuptiis sterilitas, viduitas, zelotypia; in agricultura infecunditas; in mercatura naufragia; in divitiis insidia. Ipse vero delicie et saturitas, et assiduum voluptatum usus multos et varios secum trahunt morbos, multiplices affectiones. » Huc facit proverbium Arabum, *Cant.* 1, num. 67: « Non est in durante, id est non est durans in æternum voluptas: sic miseria non sunt redi-

quis, » q. d. Nemini unquam tam bene et volupe est, ut sit durabile; ac vicissim nullum est malum, quod finem non habeat, sive nulla voluptas aut miseria perpetua vel diuturna est. Nota Arabisimum: « Non est in durante, id est non est durans. » Sic dicunt: Deus est in potente, id est potens est; ego sum in credente, id est credens. Ergo nihil voluptate brevius aut vanius. Ubi enim ab ea labia separata sunt, nullum ejus superest vestigium.

Secundo, quia magno labore, curis et sumptu parantur, quorum molestia gravior et diuturnior est modica et brevi voluptate, quae ex iis percipitur. Quot sunt qui, ut convivium splendidum instruant, plures dies, septimanas et menses solite curant vina delicata, phasianos, cygnos, artocreas, bellaria omnis generis, et ad ea conquirenda apparandaque turbam famulorum, cocorum, totaque familiam occupant; atque plures centenos nummos, quibus plures pauperes ad aliquot menses alii potuissent, in unum prandium expendunt, ut paucos convivas oppipare excipiant, ad duas vel tres horas duntaxat? Ego certe tam modicam brevemque voluptatem tantis curis, tantaque opum, temporis et famulorum jactura non emerem, diceremque: « Nocet empti dolore, » et tanto dolore, « voluptas, » praesertim, quae mox in macerem, ex quo nata est, rursus convertitur. Aspice et convivio domum redeuntes, et videbis: iis gravatos, tetricos, moestos, anxios, quod in mensa aliquid vel dixerint, vel audierint, vel fecerint, vel passi sint incongruum, molestum, noxium. Vere Sapiens: « Extrema gaudii luctus occupat. » Illic Chaldeus veritatem, cum primum advenit super me angustia, et afflictio, dixi: Etiam hoc vanitas.

Tertio, quia stomachum operant, somnum impediunt, membra cetera affligunt et cruciant, ac statim in sordes et stercorea vertuntur. Nam, ut ait Nazianzenus, orat. 38: « Deliciae non sunt aliud quam pretiosum sterces. » Pretiosum, quia in pretio gulosus, ab eoque magno pretio comparatum. Nazianzenum magistrum secutus S. Hieronymus, epist. 13 ad Paulinum: « Qui Christum, inquit, desiderat, et illo pane vescitur, non querit magnopere de quam pretiosis cibis sterces conficiat: quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi quod panis et legumina. » Et Nectas in orat. 38 Nazianzenum, sub Epam: « Omnis, ait, voluptas quae nec ex Deo, nec in Deo suscipitur, voluptatis excrementum est. » Et ipsi didicerunt ex S. Paulo, qui, Philip. III, 8, ait: « Propter quem (Christum) omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercorea, ut Christum lucrificam. »

Vere Climachus, Gradu 26: « Quod si undique, inquit, corrupto vino fectet, epulis satur est, cogita infelicem animam in tali corpore tanquam in sepulchro defossam. » Vivacius S. Chrysostomus, homil. 29 in Matth.: « Certe, inquit, si posses animam hominis delictis dediti cernere, non du-

bites multo melius esse in sepulchro jacere, quam his irretitum teneri, et gravi insensibilitatis opereulo tanquam saxo premi. » Et postquam ebrios et gulosos cum mortuo quatuor jam dies sepulchro comparavit, subdit: « Age igitur, videamus caput ipsorum vincitum: etenim cum crebro ebrii sint, perinde ut mortui nulli velaminibus et institis ligantur. Ita istis omnia sensuum organa concluduntur et vincuntur. » Ac post nonnulli conjungit: « Vidistis mortuum, nunc et pollinctorem videte. Quis igitur pollinctor est? nempe nullus alius nisi diabolus, qui eos diligenter ita stringit et polit, ut non homines, sed ligna esse videantur. »

Quarto, quia mentem obruunt, hebetant, ineptam faciunt ac stupidam, ut orare, studere, operari, ratiocinari nequeant; denique faciunt ut homo non videatur esse homo rationalis, sed porcus et brutum irrationale. Quocirca recte S. Eucherius, epist. ad Valerianum: « Anne aliquis, inquit, ex illa Aristippi schola veritatem videlit, qui ingenio suo a subus aut peccore nihil differt, cum beatitudinem in corporis voluptate constituit, cui Deus venter est et gloria in pudendis ejus? » Hinc et illud Horatii: « Epicuri de grege porcus. » Et Seneca: « Voluptas, ait, non hominis, sed pecoris bonum est. » Et Clemens Alexandrinus, Exhortat. ad Gentes: « Illi, ait, instar vermium in ceno et voraginibus, nempe voluptatis fluentis volutati, inutilibus et stultis pascantur delictis, nulli quidem homines. Sues enim ceno magis delectantur, quam aqua munda, et in congeste palae versari cumulo est quaedam eis insana delectatio, ut ait Democritus. Nec ergo porci efficacius similes, sed ut germani filii lucis intueamur lucem, et sursum aspiciamus, ne nos esse adulteros deprehendat Dominus, sicut sol aquilas. » Et S. Chrysostomus, homil. 58 in Matth.: « Quid, ait, deliciarum feditas mali non inducit? Sues ex hominibus facit, imo vero etiam multo peiores. Sues enim in luto volvitur et stercore nutritur: hic vero abominabilem magis sibi mensam construit, iniquas commixtiones excogitans. Hic nullo certe a demoniaco discrimine separatur: imprudens enim et furiosus pariter est. Et demoniacum quidem miseramur, hunc vero aversumur et odimus, quia sponte sibi furorem attrahit, et os, oculos, aures et cetera simpliciter sensuum instrumenta amarissimas voluptatis conficit olacae. » Et post nonnulla: « Quanto melior asinus ebrius, quanto canis praestantior? Omnes certe animantes, quae rationis expertes sunt, cum bibunt aut comedant, ultra quam satis est, etiamsi mille homines cogent, nunquam elabuntur: peiores igitur estis canibus et asinis, qui inebriamini. »

Denique Plato, lib. IX De Repubb., voluptuarios vocat pecora, voluptates vero umbras et simulacra verae voluptatis: sicut Stosichorus poeta ait, Trojanos veram ignorantem Helenam, de ipsis tantum imagine contendisse. Similes ergo sunt

porcis Sodome, quae exterius speciosa videntur; at ubi ea aperueris, in favillas et cineres resolvuntur, ut dixi Genes. XIX, ex Josepho et aliis.

Quinto, quia febres, morbos et mortem creant. Nam, ut ait Sapiens: « Plures occidit crapula, quam gladius. » « Propter crapulam, ait Eccli. cap. XXXVII, 34, multi obierunt: qui autem abstinent, non occidunt vitam. » Vide ibi dicta. Praeclare S. Chrysostomus, homil. 65 in Matth.: « Quemadmodum, ait, acuti verpes totumque capiuntur atque constringuntur, manus eruantur, eodem modo deliciae pedibus, manibus, capiti, oculis, omnibus similiter membris efficiunt: steriles etiam sunt, nullum quemadmodum verpes fructum producentes, ac multo magis quam cetera pene omnia hominem conficiunt. Delictis enim senectus citius surrepit, delictis sensus obtunduntur, delictis cogitatio retardatur, citius meas tenebris obducitur, corpus dissolvitur, major alicuius copia reconditur, atque reponitur: ita exigenti afflictorum acervo, navigio nimium oneribus oppresso, crebra contingunt naufragia. Quid enim, responde, quasso, ita corpus pingue efficeret stans? An ut te ad immolandum deducamus, an ut in mense immolatum apponamus? aves certe pingues ad saniorum dietam inutiles sunt. » Et inferius: « Quare amantiam atque stoliditatem ipsorum inde maxime quispiam admirabitur, quia nec illi sibi parcere volunt, sicut utribus ceteri. Nam qui vina huc illucque traducunt, nolunt nimium utres implere, ne distenti rumpantur: isti vero erummosum ventrem nec utriusquidem dignitate condonant, sed distentant et replent usque ad fauces duplices. »

Sexto, quia deliciae pertrahunt hominem in gulam, ebrietatem, crapulam et gehennam; adeoque signum reprobationis certum est, si quis in hac vita divitiis et delictis abundet: predestinationis vero e contrario, si quis utrisque careat, ut patet in divite epulone et Lazaro, Luc. XVI, 25, ubi Abraham ait ad epulonem, suam et Lazari opem implorantem: « Fili, recordare quia recessisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. » Causam dat S. Hieronymus, epist. ad Paulinum, de Vidua, servanda: « Non Aetnei ignes, inquit, non vulcania telura, non Vesuvius et Olympus tantis ardoribus astantur, ut juveniles medulla vino plene et dapibus inflammatae. »

Deliciarum ergo vanitas et noxa, ex eo liquet, quod gulosus carnem suam saginet ad fomenta gehenne: sicut verus saginet porcum ut mactet, juxta illud Martialis, lib. XIV:

Ille tibi facit bona Satermala porcus,
Inter spumantes illic pastus apros.

Hinc porcus dicitur est, quod porrecto rictu pascat, et terram, dum herbarum radices rimatur, latus porrigat. Gulosus ergo est Epicuri de grege porcus, quem impinguit demum ad saginam

Apolo-
gus re-
lat.

gehennae. Exstat haec de re elegans apologus vulpis et porci apud Cyrillum, lib. IV Apolog. moral. cap. II: « Laute, inquit, porcus a suo domino enutritus, cum impingualis recumberet, ad eum vulpes veniens salutavit et dixit: Quomodo est tibi, frater? At ille respondit: Quid petis? Nonne cernis ut letus, satiatus, incrustatus, nunquam fatigatus, sed semper delectatus quiesco. » Sine cura ergo, a procurante hero, semper vivo in croceis. Ut quid ergo tu tota die vaga et famelica circuis, et cum tali amico ad habitandum non venis? » Quibus auditis vulpes insensatum deridens, subjungit: « Certe verum est, quod crassities obtundit sensum, tollit motum, et continue deliciae subvertunt intellectum. Propter hoc parum vidisti, nec unquam recte iudicasti. Nimirum iste homo pisator factus est super terram, cum dulcedine adorat lanuta, et ad mortem suaviter trahit incautum. Ille magnus effectus est hominis attractivus, qui cum risu occidit, et cibis allectum deducit ad suscipiendum, et veluti venator callidus dulci fistula vocat ad laqueum. Replet enim ventrem tuum, ut te deolectum sapidum comedat. Dat furfures, ut pinguiorem te faciat; accommodat brodium, ut carnem sumat. O si intrasses domum ejus et diligentius circumspexisses, profecto ex aliis infumatis porcis ibi pendentibus, quos ita nutriverat, ab eo tibi preparatum incendium cognovisses. Bonis ergo et dulcibus cibis te ducit ad mortem, et haece deliciae convertit tibi in tristitia sempiterna. » Unde hoc epimythium abstinentiae colligit: « Absit a me talis amicus, qui subornat amore odium, et aeternae mortis sub mundi delictis condit hamum. Abominor cibum ejus, et manum blandientem repudio, ac ex nunc ejus solatium sperno. Nolo sane ut risu me condeat ad luctum, et suis falsis delictis a me pellis separet vitale consortium. Calicem Pharaonis eligo, non flagellum; sagittam Jonathan diligo, et Joabii bastum refugio. Quibus dictis, mox fugit. »

2. RISUM REPUTAVI ERROREM, ET GAUDIUM DIXI: V. Quid frustra decipieris? — Delictis subnectit apte risum, quia deliciae et gaudia hominem solvant in risum, q. d. Solent homines delictis illudere, moque solvi in risu, cacchinos et inepta gaudia, quasi jam adepti summum suum votum, summum bonum et felicitatem rerum: ego deprehendi illos toto ordo aberrare, nec mentis quietem, multo minus felicitatem esse consecutos; sed potius ex iis gravatos, inquietos, anxios, et moestos discedere: quare eorum risum dixi non esse risum, sed errorem; ac gaudium non esse gaudium, sed deceptionem (1).

Per risum ergo et gaudium accipe nimiam et efusam laetitiam, tum internam, tum externam, quae risu, jocis et cachinno proditur. Item deli-

(1) Bisi dixi: Insanus (particip. speciei polui) ex; et gaudia: Quid hoc facit, proficit, scilicet ad felicitatem?

cias, divitias, rerumque splendorem et copiam quae laetitiam hinc risumque crient: per metonymiam, ut risus ponitur pro objecto, vel causa risus, puta pro illecebris, quae risum crient. Minus apte ergo Arboreus hunc risum arceat ad irrisores et subsannatores, quasi in illos hic invebatur Salomon. Est apostrophe ad emphasin et vathos. Alloquitur enim risum et gaudium quasi personas stultas et fallaces, easque objurgat, ac stultitiam et fallaciam exprobrat.

Pro errore hebraice est כוהול *meholal*, quod R. Salomon vertit *mutatam*, a radice כוהל *mahal*, id est *miscere*, juxta illud Isaie 1, 22: « Vinum tuum mixtum est aqua. » Alii vero censent passim litteram primam *mem* in *meholal* esse servilem, non radicalem; radicem enim esse כוהל *halal*, id est *ovavit, jubilavit, laudavit*. Unde aliqui vertunt, *risu dixi: Laudabilis esto*; quo respexisse videtur Syrus, dum vertit, *risu dixi: Ut his sit*. Verum ceteri omnes contrarie vertunt. Unde *meholal* Noster primo, vertit *errorem*; secundo, Chaldaeus, *derisionem*; tertio, Symmachus, *tumultum*; quarto, Septuaginta, *περσυσθη*, id est *circumulationem, circumlationem*; quinto, Nyssenius, Olympiodorus et alii vertunt, *amantiam*.

Primo ergo Noster vertit *errorem*, q. d. Risus est error, et ridiculi errant: quare longe absunt a vera sapientia et prudentia, quia temere, sine judicio et debita mensura ob res et voluptates mundanas tam exiles et viles adeo gaudent sibi-que applaudunt, ut in effusum risum et cachinnos prorumpant, cum, ut paulo ante dixi, deliciae mereorem pariunt, fletumque potius ciere debeant quam risum. Nam, ut ait S. Augustinus loco mox citando: « Qui plorant de rebus vanis, inaniter plorant, et qui rident de rebus vanis, de malo suo rident. » Errant ergo, quia gaudent ubi dolere, rident ubi flere deberent: sicut infantes ludunt et ridunt, etiam dum parentes ipsorum moriuntur. Unde physici docent risum oriri ex admiratione, admirationem ex ignorantia: hinc autem error est, vel errori conjuncta. Error ergo notat immediocam animi exsultationem, supra quam oportet aut deceat, supra modum, supra mensuram, supra quam rerum merita et ordo affiant. Errat enim qui de re et delectatione modica non modice, sed summe gaudendum iudicat, ideoque summe gaudet, ridet et cachinnatur. Nunciam per dixi errorem intelligit, *compendium esse*: error enim corrigendus est, et quod nimium est in risu vel alia re, hoc refruendum et compescendum est, ut sit metalepsis. Unde Thaumaturgus vertit, *risum solum non compevit, et voluptatem ad temperantiam coarctat, acerbique et sumensu*. His enim immoderatus, error est, tum passivus, quia revera errat uti jam dixi; tum activus, quia ridentes errare faciunt, seducit et decipit, ut in deliciis se effundant, ob quas mox summe dolent et lugebunt: quare utraque de causa frenandus et compescendus est.

Secundo, Chaldaeus vertit, *risu dixi derisionem* id est *in tempore tribulationis meae*, vel, ut Costus vertit, *de laetitia ipso calamitatis tempore dixi: Ridicula est, quia ridiculum est ridere ob rem levem et nullius momenti*. Risus enim hic dignus est qui irrideatur. Unde sapientes rident ridentes temere, sine ratione: quia et mundus suis ludicris provocans nos ad risum, irridet nos. Unde S. Augustinus, serm. in cap. *Jeremi*: « Iste mundus, ait, aut ridet nos, aut irrideatur a nobis; aut despiciatur, aut contemnimus. »

Tertio, Symmachus vertit, *risum dixi tumultum, idque sine causa*; et Arabicus, *risu dixi: Quae est causa clatris tuae?* Qui enim effuse ridet, plaudunt et cachinnantur, magnos excitant strepites, clamores et tumultus, jactantque inconcinnae caput, brachia, totumque corpus, utpote agitati et concussi ab effrenata laetitia.

Moraliter, disce hic mundi illecebras plenas esse stulto clamore et strepitu. Itaque mundi risus, ait Pineda, tumultus est, vociferatio est; et cum animi tranquillitatem atque quietem ille ejus deliciae polliceantur, nihil minus quam quietem efficiunt: quippe nihil aliud sunt quam animi commotio, perturbatio, fremitus, clamor, tonitru, et si quid aliud est, quod animi quieti et tranquillitati adversetur. Dicam mundanam vanitatem instar gallinarum villi ovo parto glaciare, atque perstrere cantando. Quoniam vis tumultus sive cantus non tam laetitia et risus, quam interni doloris, singultus et concepte vanitatis argumentum est. Sic de ea ipsa adest testatur Columella: « Parturas se gallinae testantur crebris singultibus. » At doloris quae causa alia, quam quod parto ovo venter vacuum vassissimum aerem suscepit? Ita Columella, lib. VIII, cap. v. Adde gallinas subinde parere ova subventanea, imo inania et vento turgida: talia prorsus sunt vana mundi gaudia. Nota *relatiosis tuae*, ut vertit Arabicus. Risus enim effusio et jactantior signum est elevationis et fastus, qualem praesens ferre solent gloriosus et arrogantes, qui sua ostentant et jactant. Sprementis alios et subinde beum ipsam. Unde H. dremum *meholal* significat superbiam, stultitiam et impietatem arrogantiam, ut patet *Psal.* cap. *LXXIV*, 4: « Dixi iniquis: Nolite inique agere (hebraice est, *laholelim at taholli*), nolite extollere in altum cornu vestrum, nolite loqui adversus beum iniquitatem. »

Quarto, Septuaginta vertunt: Risum dixi *περσυσθη*, id est *circumulationem, circumlationem, circumvagationem, vertiginem*; item errorem, hallucinationem.

Unde primo, Thaumaturgus per circū *invasionem* accipit risum solum, lemerge *vagationem* in ineptos *juos*, cachinnos, gestulationes, jactationes capitis, manuum eorumque membrorum, ut faciunt stulti. Secundo, Olympiodorus vertit, *risu dixi: Circumvagare longius a me, et abscedere*; sed hoc alienius videtur. Tertio, melius

alii censent risum vocari circumvagationem, quod nomen extra modestiae ac rationis fines educat, et in inconditis effusae laetitiae gestus prorumpere, errare et vagari faciat. Quarto, quod hominem intemperantem per omnia voluptatum genera, ut sese exsatiat, oberrare compellat, velut miserum mendicium et vagabundum, instar ejus qui laborat capitis vertigine, ut in orbem ire et circulare semper optet. Unde S. Basilus in *Psalm.* 1, in *Catena Graec.*, citans hunc locum, risum vocat vertiginem:

Omnis anima, ait, quasi vertigine correpta raticinando vacillat, cum et caelestia in eligenda virtute animo versat, et cum presentia intuens voluptatem praefert. Quinto, quod homini gravem errorem et hallucinationem inducat, ut dixi explicatione prima: *περσυσθη* enim hic potius errorem, ut habent Hebraea et Vulgata, quam circumlationem significat. Sexto, *περσυσθη* veritas circumlationem, id est delirium et amentiam. Unde

Quinto, Nyssenius vertit, *risum dixi mentis emotionem*; Olympiodorus, *dixi risu ardentiam*, q. d. Insanus est et emotus mentis, quia effuse ridendo indecorate per geris formamque pervertis, ut ob gestus ridiculos morio videaris, amens et stultus. Adiditque risum, id est voluptates terrenas, vocari *περσυσθη*, id est circumlationem, « vel quod, inquit, ad omnem ventum circumferantur bona ista terrena, quae materia suggerunt laetitiae ac voluptati; vel muta mutato in a, non *περσυσθη* legitur, sed *περσυσθη*, hoc est insanam extasim mentisque excessum: insanire enim videntur, ac esse sui oblitii, qui in loco miserie et lacrymarum, letandum sibi esse falso existimant. » Et hujusmodi sunt, qui, ut dixit Seneca, cap. *XII De Vita beata*: « Illi insania insanunt, ac per risum furunt. » hinc vertunt nonnulli, *risum dixi insaniam*; alii, *risum assuetum vocavi amentem*; alii, *risu et jucunditati dixi: Insanis, vel insanire facis*. Hebraicum enim *חול* *halal* significat in altum attollere vocem laudando et jubilando; unde *Halleluia* est canticum laetitiae, jubili et laudis. hinc per catachresin *halal* significat stultescere, insanire. Solent enim stulti gloriabundi et jactabundi cum effuso clamore, risu et cachinnis res suas supra fidem et veritatem celebrare et depraedicare, quod certum est amentie signum. Qui ergo de re exili et voluptate vili adeo gaudet, ut in risum et cachinnum effundatur, est emotus mentis, jactabundus et insanus; praesertim quia voluptatem expertam fastidians, aliam et aliam inultem et noxiam circumvagantem quaerit instar famelici, miseri et dements, juxta illud *Sapient.* iv, 12: « Inconstantia (graeco *περσυσθη*; id est *turbo*) concupiscentiae transvertit sensum sine malitia. » Rabonem dat Nyssenius risum ita describens: « Oris indecora dilatatio, tremorque spiritus et totius corporis concussio, et generum diductio, duntaxat et linguarum et palati aperto; colligae et vocis praeter rationem fractio, quae simul cum fractione spiritus intersecatur, quid hoc aliud

fuerit quam demonia? » Unde Graeci hunc immoderatum et impotentem risum vocant *αυρησθησθη*, quod totum hominem quatit; et Nazianzenus in *Carm. Cypriensis*: « Risus, ait, est generum impulsus et subulatio cordis. »

Causa a priori physica est, quod risus oritur ex petulantia quadam hinc, quando a sanguine faecem maxime haurit: tunc enim extendit solvitque nervos et arterias, atque spiritus dispergit. Unde subinde his extenuatum corpus suo pte nutu decedit. Hinc risu nonnullos legimus mortuos et animam exhalasse, uti Zeuxi et Verrio pictoribus eximisi contigisse docet Rhodiginus, libr. I, cap. *XLVIII*.

Rursus Aristoteles, lib. *III de Part. anim.* cap. *x*, causam risus assignat titillationem. « Ridet enim celeriter, inquit, qui titillatur, quia motus celeriter ad eum locum pervenit, qui quoniam leviter calefacit, tamen aperit, et mentem movet praeter voluntatem. Causae autem cur homo animalium unus titillatur, et cutis tenuitas est, et quod solus animalium omnium rideat. Est enim titillatio risus per ejusmodi motum partis, quae alam complet. Idem etiam, trajectis precordiis, in praelis risum attulisse, proditum est, scilicet ex calore, quem movet vultus. »

Qui ergo immodice ridet, immodicam habent titillationem, vel corporis, vel animi, ideoque in effusum risum solvuntur, quod animi sui impetus et amentis est signum: mox enim titillatio haec in dolorem, et risus in mareorem convertitur: sicut candela extincta flamma vertitur in fumum, et lux in caliginem. Hinc videmus melancholicos effuse letari et ridere, mox cessante laetitia et risu magis fieri tristes vel iracundos quam fuerint ante; unde Beda in *Proverbiis*: « Praeceptis ad risum, praecipit quoque ferit ad iram. » Plenius et clarior Comibrenses, lib. *III De Anima*, cap. *xiii*, Quaes. 1, art. 6, physicas causas risus ita assignant: Offerente se nobis re jucunda, et quae risum excitare queat, perfunditur animus gaudio et laetitia, quae infectum cor more impatiens se dilatat, magnaque sanguinis effervescentia et vitalium spirituum fit diffusio, ad quam musculorum thoracis, ac praesertim diaphragmatis motus sequitur (est vero diaphragmatis membrana quadam, partim cornea, partim nervosa, praecordia a visceribus disjungens, quam Aristoteles, lib. *III De Partib. anim.* cap. 1, succinctorum vocat, ejusque munus esse putat impedire ne vapores, qui et ventriculo attolluntur, cor laedant): ad diaphragmatis autem agitationem et porrectionem extenduntur simul musculi, qui a lateribus hinc sunt, gestusque ille oris fit qui risus vocatur, quo animi gaudium et laetitia exprimitur. Erit igitur causa efficiens risus, principalis quidem anima, instrumentaria appetitus et virtus motum exsequens, simulque effusio sanguinis et spirituum, qui sunt quasi anteambulantes risus; finis, gaudii seu laetitiae explicatio; forma, ipsa oris ac faciei

diductio. Ita vero hunc in modum risus diffiniri potest: « Risus est concitatio quedam animi ex re jucunda motus, ad conceptum intus gaudium explicandum, quo thoracis et oris musculi impetu quodam moventur. » Sunt autem quidam ad risum proclives, alii severi. Nam cum obiectum risus sit res nova, in quibus quodlibet novum ridetur, ut pueri et plebs, ex causa hac facile ridetur; non ita senes et philosophi. Item quia obiectum risus est res jucunda et laeta, ducuntur assidue in risum ii qui sapienter ingenio hilaris sunt, quales fore esse solent, qui plurimum habent sanguinem, et cum dulcem, non biliosum aut melancholicum.

Sic agelasti, id est, qui nunquam in vita risere, fuerunt Anaxagoras, Heraclitus, Phocion, Aristoxenus, Socrates, Cato, Crassus, ut Cicero, Plinius Aelianus, Laertius et alii testantur.

Nota haec de intemptivo nimioque risu dicitur: nam modicus et tempestivus hominem decet, ejusque naturae congruit, ac serenum letumque efficit. Unde Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.* cap. v, docet risum homini esse naturalem et congruum, si ei modus adhibeatur: « Concinna, inquit, et decora vultus per risum remissio, instar instrumenti musici est *modicus*, id est subrisio; inconcinna vero est dissolutio et cachinnatio. » Et Philo, lib. *De Præmissis et panis*, ridendi affectum inter alios honestissimum dicit, ut qui replet tranquillitate ac securitate totam animam. Risus ergo animam hilarem efficit. Unde Martialis, lib. VII, *epigr.* 24:

Nec grata est facies, cui gelasius abest.

Gelasius, id est diductio oris, et lineæ quæ ridendo efficiuntur; *γῆλας* enim Græcis est risus. Hinc sicuti Vitulinae et Lubentiae, letitiae praesidiis, Romani divinos honores decreverunt: sic Risum in deos retulerunt Græci, diemque festum instituerunt, et annuos ludos cum solemnibus sacris ei deo fecerunt, præcipue Thessali et ex iis Hypatenses, qui veneratione cultuque *γῆλας* deo valde celebres et insignes extiterunt. Lyærgus quoque, severissimæ ac rigidissimæ auctor disciplinae. Risus marcoreum simulacrum Socratis in demtro posuit; sanxque, ut civis sui militie laboribus perfuncti, ei deo religiose supplicarent, ait Geraldus, *synlogm.* 1, ubi elegans carmen Cæli Calcagnini in Risum recitatur. Ita noster Pontanus in *Atticis bellariis*, num. 113.

Ineptus ergo, immodicus, scurrilis et inhonestus, qui ex obiecto turpi oritur, hic risus intelligitur, qui homines omnes, sed præsertim fideles, prædicatores et religiosos dedecet. Unde S. Augustinus, S. Basilius, S. Bernardus et alii notant legi sapies de Christo, quod flevit, nunquam quod riserit. Hinc et ejus voces sunt: « Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur, » *Matth.* v. « Vae vobis, qui ridetis, quia lebitis, » *Luce* vi, 23. Hinc

et notat S. Chrysostomus, homil. 6 in *Matth.*, in Scripturis non legi de Paulo, vel quolibet alio sancto, quod riserit. Execlit S. Chrysostomo Abraham, qui sanctus fuit et risit, accepto oraculo de Isaac sibi nascituro, *Genes.* cap. xvii, 17. Quocirca S. Basilius, *regul.* 31 ex Brevioribus, et S. Ephrem, *S. Pauli*, tract. *Non esse ridendum*, pag. 110, in edit. Vossii Romana, videntur omnem omnino in fidelibus, præsertim monachis, qui luctum profitentur, damnare risum. Quærit enim S. Basilius: « An in universum ridere non liceat? » ac respondet: « Cum Dominus eos damnet, qui in hac vita ridet, admodum perspicuum est nullum omnino locum dari fideli, in quo ridere debeat, et maxime in tam magno numero eorum qui per transgressionem legis Deum inhonorant, et in peccatis mortis se dant, quorum vicem morere et gemere convenit. » Verum hoc intellendo de multo, crebro, et effuso risu; item de necessario, unde eandem ait: « In quo ridere debeat, » non liceat; modicum ergo et sanctum, qui ob conversionem peccatorum, de qua teste Christo gaudent angeli, similive pia de causa nascitur, non vetat, ut patet ex ejus *Admonit. ad filium spirituales*. Nam, ut ait *Ecclesi.* cap. xxi, 23: « Fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autem sapiens vix tacite ridebit. » Vide ibi dicta. Refert S. Gregorius, lib. IV *Dialog.* cap. xiv, 3, Isaac magnis virtutibus clarum, tanta tamen lætitia perfusum, ut per eam suas virtutes celare, imo nonnullis obscurare videretur. Salomonem sancti sunt philosophi. Celebris inter eos est Heraclitus, qui quoties domo egrediebatur, flevat, sicut Democritus vice versa ridebat: quod illi, omnia que agimus, miserie; huic ineptiæ viderentur. Plato, lib. III *De Republ.*, in risu nimis profusus damnat: « Nam effusus risum, inquit, vehemens mutatio sequitur. » Epictetus in *Enchiridion*: « Risus, ait, neque multus, neque ob multa, neque solutus. » Dionysius Philosophus apud Stobæum, *serm.* 72: « Risus continuus et intentus, ait, deterior est iracundia. Idcirco maxime viget in scortis et pueris stolidioribus. Mihi sane facies magis ornari videtur lacrymis quam risu: lacrymis enim ut plurimum bona aliqua doctrina conjungitur, risu vero læsiva: et fletu quidem nemo sibi concitavi auctorem contumæ, ridendo autem spem dedecoris auxit. » Sed errant stolidi Anabaptistæ cognomento Ejulantes, qui perpetuo fient et ejulant, delectantes nihil æque gratum esse Deo ac jugiter lacrymari et ejulare, uti refert Staphylus, et ex eo Gabriel Præteolus in *Catalog. Hæresum*, verbo *Ejulantes*.

Et GAUDIO DIXI: QUID FRUSTA DECIPERIS? — Explicat risus errorem, scilicet, quod risus et gaudium hujus mundi non sit aliud, nisi mera frustatio et deceptio: promittit enim anane quietem, lætitiā, felicitatem, et non præstat; sed potius contraria affert, scilicet inquietudinem, merorem, miseriam. Hoc enim posterius hemistichium more Hebræo explicat prius, uti crebro fit in

Psalmis. Risus ergo idem est quod gaudium, error idem quod deceptio.

Hebræa et Septuaginta habent, et gaudio dixi: Quid hoc facis? Symmachus, quid ipsa facis? Syrus, quid fecisti? Arabicus, cur fecisti hoc? Pagninus, quid boni facis? Tigurina, lætitiā nescio, quid parere; Vatablus, quidnam est id quod affert? Chaldaeus, de gaudio sic sensi: Quæ utilitas est viro, quod eo mirifice incensus fuerit? alii clare, q. d. Quorsum te effundis in risum, jocos et effusam lætitiā? Pineda verit. quid hoc coquis? q. d. Putas te coquere delicias, at nescis te coquere ros amarissimas; putas te coquere epulum, at coquis morborum mortisque pabulum. Paras mel, at invenies fel. Sic facere pro coquere sumitur *Gen.* xviii, 7, ubi de puero Abrahami coquente hædum dicitur: « Festinavi et coxit (hebræice, et fecit) illum; » *hebræice* enim *coxi* est coquere. Gaudium ergo decipit perditque hominem, et simul ipsum cum homine decipit, quia veram solidamque et permanentem lætitiā, quam promittit, non affert, sed illico desinit et in merorem convertitur. Per gaudium accipe delicias, et quasvis voluptates patientes gaudium, sed fallax, feacatum, et in vana opinione duntaxat hominum lis inebriantium situm, cum reipsa potius pariant merorem et luctum. Unde pro gaudio Thaumaturgus verit. *voluptati*; alii, *jucunditati*: quare voluptates, quæ videntur esse, revera non sunt, nec mentis inopiam et aviditatem explent, uti fatentur et sero dolent damnati in inferno, *Sapient.* v, 4. Audi Nyssenium: « Tanquam feræ alieni ad neos sensus adrepenti, voluptati statim resistebam et adversabar, dicens: Quid facis? quid naturæ virtutem efformas? cur animi robur emollis? cur anime vires enervas? cur affers interitum rationi? cur impurarum cogitationum serebitalis puritati caligine tua immittis tenebras? »

Salomonem secutus M. Aurelius Imperator, ita de vanitate mundi ad suos perorasse dicitur: « Que sum expertus libere proferam, licet cum mei nominis nota, sed olim forsitan futuro sæculo profutura. Pro omnia me vitia exercui, periculunque feci, postquam seipsam exsummare humana malitia. Deprehendi quoque plus cibi sumere, famem quoque sum in somno indulgentur, majorem somni cupiditatem; quo plura mihi sunt adhuc, his plura concupiscere; quo quæro diligentius, minus invenire: nihil denum unquam obtinuisse, quod appetitum sedaret, ac non aliud habendi potius libidinem provocaret. »

3. COGITAVI IN CORDE MEO ABSTRAHERE A VINO CARNEM MEAM, UT ANIMUM MEUM TRANSFERREM AD SAPIENTIAM, DEVITAREMQUE STULTITIAM, DONEC VIDEREM QUOD ESSET UTILIS FILIUS HOMINUM: QUO FACTO OPUS EST SUB SOLE NUMERO DIERUM VITÆ SUE. — Hebræa et Chaldee, donec probarem et viderem, quid ex eis esset bonum filiis hominum, ut facerent, cum ipsi subsistant in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ.

Reputavi quale non bonum esset in hominibus, et quidnam operari possent dum in hoc mundo sunt, ea quoque perpetuum in hac vita lætitiā voluptatem consequantur; Syrus, cogitari in corde meo justificare vino carnem meam: et cor meum cogitavit sapientiam, et tenuit stultitiam; Arabicus, et speravit cor si posset trahere humanitatem meam, tanquam abstractionem vini: misit enim me cor meum ad sapientiam, et ad amplectendam gaudium per eam, etc. (1).

Nota, pro ut abstraherem a vino carnem meam, hebraice est, ad trahendum in vino (vel in vinum) carnem meam.

Quod primo, nonnulli sic explicant de mixtura sapientiæ cum voluptate, q. d. Ego Salomon expertus in solo sapientiæ studio magna inesse laborem et dolorem, in solis vero voluptatibus magnam inesse vanitatem et vililitatem, statui utrumque conjungere, alterumque altero miscere et temperare, siquæ experiri an in hac mixtura animus conquiesceret, et quæssium diu tranquillitatem felicitatem reperiret: decevi ergo trahere in vinum carnem meam, id est indulgere carni potum vini ad exanimandum lætitiā, et ad sufficiens spiritus animales, qui necessari sunt ad contemplationem et studium sapientiæ: cor vero et mentem statui dare sapientiæ, ut sic et caro suas vini delicias, ac cor sive mens suum sapientiæ pabulum epulatum nancisceretur. Ita ex R. Abraham Vatablus: « Cum vidi, inquit, quod sapientia sola generat dolorem, et quod risus solus non prodest, scrutatus sum viam ut concordarem utrumque, et traxi carnem meam in vinum, et intellectum meum in sapientiam. »

Verum incongrua videtur hæc expositio, tum quia nemo ex professo potest simul vacare sapientiæ et gula; præsertim violentiæ, juxta illud S. Hieronymi: *Non potes simul implere ventrem et mentem*: ventris enim more astutus, offuscatur hebetaque caput, ne possit contemplari, meditari et studere sapientiæ, idque optime sciebat Salomon: tum quia sicut de hujus mixtura: experimentum judicium utique more suo subjecisset Salomon, dixit: « Et inveni quod hoc quoque esset vanitas; » hoc autem non fecit.

Secundo, Chaldee verit. *exploravi in corde meo* ut scirem, quid ex eis esset bonum filiis hominum, uti verit.

(1) Ewaldus, *investigavit in corde meo trahere ad vinum carnem meam*, id est, apud animam statim, efficere ut corpus meum vino temperetur, seu corporis mei cupiditates vino constanter inducantur (et cor meum sapientiam locat, dum me sapientiæ traheret), et apud animam statim apprehendere stultitiam, ne dederet stultitiæ, scilicet vitæ voluptatibus, donec viderem quidnam esset bonum filiis hominum, quod facerent sub sole numero dierum, per totum tempus vitæ suæ. Alii, que per antehesin sunt interjecta, vertunt, et cor meum dicens eam cum sapientia, id est, hoc sapienter explorare volo, mediisque in voluptatibus frenabo animam, ne modum exolat: quod præcipit. *Et numero dierum meorum alii interpretantur, non per totum vitæ tempus, sed per dies numeratos, id est paucos, vitæ.*

petuum sit et non temporarium, et in vitam universam extendatur; et bonum sit omni etati, prima, et media, et ultima, et omni numero dierum: nam propter nullam eorum quae fiunt in torpore, licet perpetuo voluptate affici; sed libendi voluptas simul desinit cum satiata, et in comedendis similiter saturatio exstinguit appetitum.»

Rursum, *72 numero* significat paucos esse hominis dies, et facile numerabiles. Sic enim «dies» vel «homines numeri» hebraice vocantur pauci, qui statim numerari queunt, uti *Genes. xxxiv, 30*, et *Num. ix, 2*. Hoc est quod ait Job, cap. xiv, 3: «Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est.» sicut vetus adagium: «Tota vita dies unius: Diarii omnes: Hemerobia voluptas et vana gloria.»

Moraliter hic nota, primo, studioso sapientiae abstrahendam esse carnem a vino ceterisque carnis voluptatibus, uti fecit Daniel cum sociis, qui per hoc assecuti sunt magnam rerum scientiam, et Daniel domum prophetiae, *Daniel, 1, 8* et seq., ubi multa haec de re dixi. Idem fecere S. Hieronymus, S. Basilius, S. Gregorius, S. Chrysostomus ceterique Doctores; quin et philosophi, uti Crates, Zeno, Socrates, maxime vero Ascetae et Anachoretæ, inter quos primas duplici titulo obnotent Eseni, de quorum continentia mira narrat Eusebius, Philo et Josephus. Secundo, sapientis opus esse in omnibus suis actibus respicere finem, ut scilicet eos dirigat ad salutem et felicitatem; hic enim est finis ob quem creatus est, hoc summum ejus bonum. Jugiter ergo cogitet illud: «Oculus in metam, Oculus in occipito,» ut non tantum ea quae a fronte, sed etiam ea quae a tergo sunt, puta finem et futura respiciat. Et illud Aristotelis: «Voluptates spectata non venientes, sed abeuntes.» Venientes enim sua specie et facie illiciunt, abeuntes mœroris aculeum menti infingunt. Et illud Sapientis: «Quod commodavit fortuna, tollet; quod mutavit natura, repetet: quod paraverit virtus, retinebit.»

4. **MAGNIFICAVI OPERA MEA, EDIFICAVI MIHI DOMOS, ET PLANTAVI VINEAS.** — Redi ad vers. 1: «Dixi: Vanitas, et afflictiō delictis.» Sane ergo delictis quas experiri voluit, ut scrutaretur quid in eis esset veri gaudii et felicitatis, hic sigillatim enumerat, ac tandem, recensitis omnibus; vers. 11 subiungit, repetitque se in omnibus invenisse vanitatem et afflictionem spiritus. «Quæsit in sanguine margaritam,» sicut Nyssenus, at non invenit, ideoque idipsum confitetur, et toti mundo proclamat, ut omnes ab ejus vanitate ad veritatem, verumque Dei timorem et cultum abducatur: eoque efficacius persuadeat, quo expertus loquitur, et se clara longaque experientia idipsum comperisse asseverat: licet enim vers. 3 proxime precedenti dixerit: «Cogitavo a vino abstrahere carnem meam», tamen per vinum non accipit omnia oculorum oblectamenta, quibus hic se

pascit, sed gulam duntaxat, violentiam et ebrietatem a qua se abstraxit, ut posset serena liberata mente vacare sapientiae, ut per eam scrutaretur quid utile esset filiis hominum, et quo factus esset opus, hoc est quid facere debeant ad assequendam veram lætitiā et veram felicitatem per omnem vitam. Scrutatur ergo idipsum hic in fabricis, vineis, hortis, etc., quæ longe absunt a violentia, et amoenam habent mentis occupationem et recreationem. Unde S. Gregorius Thaumaturgus et Olympiodorus hunc versum recte connectunt cum precedenti. Sic enim ait Thaumaturgus: «Mirum me inessit desiderium, ut viderem in quo digno per hanc vitam occuparentur mortales. Quocirca nihil omnium quæ admiratione digna consentur, omisi quod non tractarim. Extructa sunt in excelsum palatia, vineæ consite sunt,» etc.

MAGNIFICAVI OPERA MEA, — nulla, magna et magnifica opera extruxi, puta magnificas domos, vineas, hortos, etc. Sub magnitudine enim intelligitur multitudo, adeoque *magnus* hebraice idem sepe est quod multus, et *magnitudo* idem quod multitudo, uti alibi ostendi. Est enallage quantitati, quæ continua ponitur pro discreta, et vice versa. Unde Syrus vertit, *multiplicavi opera mea*; et Chaldaeus, *in extruendis saepe Hierosolymæ magnificis operibus multus fui*; alii, *multa numero, et magnitudine ingentia opera construxi*. Per opera intellige, non tam publica in bonum Hierosolymæ vel regni erecta, qualia fuerunt templum, monia, fosse, arces, turres, urbes, propugnacula, III Reg. ix, quam privata, quæ Salomon ad suam, non necessitatem, sed oblectationem et luxum splendide extruxit. Ait enim: «Opera mea: et edificavi mihi domos, et plantavi vineas.» Rursum per opera intelligit affabre facta artificiosa, elaborata, expolita per ingenium studium, artem et industriam. Unde Arabicus vertit, *magnificavi artes meas*. Quidquid etiam in natura excollebat est, quidquid in arte reconditum, hoc sibi ex Terro et circumquaque accepit Salomon.

EDIFICAVI MIHI DOMOS, — qualis fuit illa, quam Salomon præ sua opulenta et magnificentia edificavit tredecim annis, adeo splendida et mirabilis, ut ad ejus intuitum obstupesceret regina Saba. III Reg. cap. vii, et cap. x, vers. 27. Similiter fuit domus saltus Libani, et altera quam edificavit filie Pharaonis, quam ite sponsam acceperat. Vide Josephum, lib. VIII *Antiquit.* cap. v, vel juxta aliam editionem, cap. ii, et Abulensis, III Reg. vii, Quest. 1 et seq. Plures alias edificasse Salomonem, ut suo fabricandi desiderio satisfaceret, liquet ex hoc loco, et ex Chaldaeo, qui vertit, *edificavi mihi domos plurimas*; et ex illo III Reg. cap. ix, vers. 10: «Edificavit quodcumque ei placuit, ut edificaret in Jerusalem, et in Libano, et in terra potestatis suæ;» Hebraice est, *edificavit desiderium, quod desideravit Salomon edificare*: quæ phrasia notat ardens in Salomone

edificandi studium, ne dicam libidinem. Addit Chaldaeus, *feci thronum ex dentibus elephantis et seilam regni.*

Tropologie, vide Nyssenum qua ratione domus animæ spiritalibus virtutibus extrui et ornari debeat, ideoque caveri ornatus nimis domus corporalis, ne in illum mens suas curas, opes et tempus insumat et exhauriat, ut parum ei supersit, quod in animæ fabricam impendat, uti fecit Nero, qui nulla in re damnosior fuit quam in edificando, ait Suetonius, cap. xxxi vite ejus. Edificavit enim Romæ palatium a colle Palatino usque ad Esquilinum tam immane, ut esset instar urbis. Unde, ut illic Suetonius, scilicet cap. xxxix, hoc in illam scriptum fuit distichon:

Roma domus fiet: Veios migrate, Quirites,
Si non et Veios occupet ista domus.

Et Martialis, epigram. 2:

Unaque jam nota stabat in urbe domus.

Exstant etiamnum ejus ruinae et rudera, quæ miram ejus magnitudinem indicant. Sapienter Seneca, *epist. 90*: «A natura, inquit, luxuria descendit, quæ quotidie seipsam incitat, et tot sæculis crescit, et ingenio adjuvat vitia; omnes iste artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt, cui omnia olim tanquam servo præstantabant, nunc tanquam domino parantur.»

PLANTAVI VINEAS. — Vinearum Salomonis in Iherusalem nulla fit mentio; sed *antic. cap. viii, 41*, ubi ait sponsa: «Vinea fuit pacifico in sa quæ habet populos;» Hebraice, *Salomoni in Baal hamon*, quod Ahen-Ezra ait esse nomen proprium loci prope Jerusalem, ubi major pars populi vineas habebat præstantissimas. Alii, quibus favet Chaldaeus, censent esse cognomen ipsius Jerusalem, quæ ob habitantium frequentiam sic vocata sit. Nam *Baal hamon* idem est quod *dominus* vel *domina multitudinis*, id est plurimi populi. Porro hæc vinea tam fuit fertilis, tantique proventus, ut ille quottannis aestimaretur mille argenteis. Subdit enim: «Tradidit eam custodibus; vir afferet pro fructu ejus mille argenteos.» Rursum, nonnulli hæc referunt vineas Engaddi laudatissimas, quod uvas referrent saporem et odorem cyprinum: cyprinus enim est arbor aromatica, idque putant significari *Cantic. cap. 1, 13*: «Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.» Verum an hæc comparatio dilectæ cum cypro et vineis Engaddi petatur a propriis Salomonis vineis an ab alienis, non satis liquet, præsertim quia Engaddi prociud ab erat a Jerusalem, utpote vicinum Jericho. Sed quid vetat Salomonem in remotis Judææ locis suas habuisse delicias, villas et vineas, uti olim habuere Romani Capuæ, et in tota Campania? Sane olim in sola Judæa, adeoque in solo Engaddi erat vinca balsami præstantissima; balsamum enim fructus est, qui, si acuto vitro, lapide, vel osse incidatur, stillat succum prætiosissimum, eximia

suavitatis et virtutis ad sanandos morbos, quem opobalsamum vocant, præferturque omnibus odoribus. Vide Adrichomium in *Engaddi*. Sic in monte Libano erant hortii amensissimi, quos irrigabat fons hortorum, de quo *Cantic. cap. iv*. Hic fons sensim excrevens effuebat fluvium, qui Sabaeticus vocabatur, eo quod mira Dei providentia sabbato duntaxat flueret, reliquis sex diebus sicaretur, teste Josepho, lib. VII *Bell. cap. xxiv*. Vide Adrichomium.

Porro vinearum plantatio et cultura est honestissima, suavissima et utilissima, uti docet Columella, lib. III, cap. iii: proferunt enim vina præstantia in magna copia. Sane eximia fuisse et delicatissima (qualia sunt Falerna Italorum) hæc Salomonis dubitare nequit, qui hæc ejus verba et sequentia penitus introspicit, simulque ejus in dolorem, ingenium, et studium scrutandi omnia quæ in mundo sunt delicta, prætiosa, eximia, considerat.

Jam vero vites et botros in Palestina esse ingentes et eximios liquet ex botro, quem duo exploratores missi a Josue ad eam explorandam, inde illum extulerunt, et in vecte ad eundem detulerunt, *Num. xiii, 25*, et ex vite Sorec præstantissima, de qua *Isaia v, 2*, cujus uva non habebat acinum, uti testantur Hebræi, dabantque vinum rubens delicatissimum, adeoque vinum *Cos*, id est optimi coloris, odoris et saporis, ait Adrichomius in descriptione Terræ Sanctæ in *Dan*. Item ex eo quod Israel dicitur quæto habitasse sub vite sua et sub ficu sua, III Reg. cap. iv, 25. Vites ergo alte sint oportet instar arborum et ficum. Unde et *Genes. cap. xlix, 41*, Jacob benedicens Judæ, ait: «Ligans ad vineam pullum suum,» ut scilicet ex ea oneret asinum.

Rursum, Salomon quidquid in orbe, adeoque in India erat rarum et pretiosum, per naves in Judæam acceperat: quare non dubium, vites quoque pretiosas ex regionibus, ubi illæ eximie sunt, evocasse. Certe Plinius, libro XIV, capite 1, scribit in Africa interiore tantas gigni uvas, «ut magnitudinem infantium puerorum exsuperent,» et uvas etiam «tumeant mammae modo bumasti.» Dicitur enim græce uva *bumasti*, quod bovis mammae tumore et magnitudine referat; unde a Varrone, libro II *De Re rustica*, cap. iv, *Bumamma* vocatur, et a Macrobio, lib. III *Saturnalium*, capite ultimo, *Bumamma*. Strabo quoque, lib. II, cap. x, et xv, meminit botrorum bipedali magnitudine, atque bipedales in nonnullis Italia locis præcedi cernimus. Denique in Palestina potentia gigni vineas, omniaque rubra, nulla alba, Romæ ab iis quæ illam lustrare, cognovi.

Sub vineis et vineis nonnulli intelligunt oliveta et ficeta: hæc enim jungi solent, adeoque in eodem sepe campo feraci videre est oleas et ficus vitibus insertas et immixtas, uti in Lombardia est cernere.

Mystice, plantanda, putanda, colanda est cuique vinea anime, tam sue quam alienae. Audi S. Ambrosium, lib. II, *quæst.* 7: « Rescindatur, ait, luxuries, deliciae ressecantur, et si quis fuit luxuriosus, valeatque superioribus. Rescissa enim vinea fructum affert, semiputata frondescit, neglecta luxuriat, ideoque scriptum: Tanquam agricultura homo imprudens, et tanquam vinea homo egens sensus, et reliquæ eius, desertas erit. Colamus ergo corpus nostrum, castigemus illud, redigamus ad servitatem, non illud despiciamus: sunt enim membra nostra arma iustitiæ, sunt et arma peccati. »

5. Feci (ait), *plantavi*, ac singulari arte et industria concinnavi *hortos*, et *pomaria*, ut *consequi* ea cuncti generis arboribus. — Hebraice, *feci hortos*, et *paradisos*. Hortus communium est olerum; unde *hortus* dicitur quasi *ortus*, quod in eo olera orientur. Paradisus vero hortus est exquisitior arborum, fructuum, florum, fontium, statuarum, avium, piscium et viviariorum, caprearum, cervorum, ferarum, omnisque generis amenitatum et deliciarum, quales fuere veterum Romanorum Luculli, Pompeii, Ciceronis, etc., in agro Tuscolano et Tiburino, quibus modo ibidem vel pares vel superiores sunt Estensis, Aldobrandinorum et similibus, qui amenitate et prelo cunctum cum hortis Aleinoi, si non superant, uti hydrantibus non tantum organorum, sed et avium cantus meis auribus audivi. De voce *Paradisus* vide dicta *Genes.* II, 8 (1).

Noster vertit *pomaria*, quia in paradisi eminent arbores fructiferae omnis generis, puta pomiferae: pomum enim quemlibet fructum, qui molliori est cortice, significat, et a nucis distinguitur, quæ amygdala, avellanas et omnes fructus duri corticis continet. Subinde quoque pomum omnes fructus tam duri quam molles corticis, necesse quæ omnis generis complectitur. Ita hic accipitur. « Cuncti generis arboribus; » hebraice est et Græce, *cuncti fructus arboribus*, non quod omnes essent fructiferae, solumque fructiferae plantari Salomonem, cum et fructiferae, ut cedrus, platanus et cypressus foliorum copia, celsitudine, odore, aliisque dotibus miram afferant amenitatem; sed quod præter has etiam plantari fructiferas diversorum fructuum atque pomorum ætates, ait S. Hieronymus.

Verisimile est Salomonem frutices et arbores

(1) Hebr. *feci, sicut mihi hortos et arborea, et plantavi in his arbores omnis fructus*, omnis generis fructuum. De horto, qui olim Salomonem fuisse dicitur, *conclusus* (*Genes.* IV, 12), prope Bethlehamum intra montes asperiores in valle amenissima sito, fertilissimo solo ac maxime decans arboribus gaudente, vid. *Catavia Historiar. Hierosol.* pag. 243. Haud procul piscinæ, quæ feruntur Salomonem, cum aqueductibus etiamnum ostenduntur.

Vers. 6. *Sylva germinans arbores*, id est, vel *arborea*, de quibus vers. 5; vel quod Galli dicunt *parcs*, Germani *thiergarten*.

preziosas ex Arabia, Ægypto, India totaque orbe acquisitas, in suos Hierosolymitanos paradisos transtulisse; unde Josephus, lib. VIII *Antiquitatum*, cap. II, tradit plantam balsami dono allatam a regina Saba, feliciter a Salomone suo salutem in solo, ubertim in Palestina diceps proventus, atque adeo in tanta copia, ut postea scripserit Plinius, lib. XII, cap. XXV, « balsamum unum terræ Judææ concessum. » Balsamum enim olim proprium fuisse Sabæ et Arabiæ Feliciæ, ac felicissime provenisse apud Mechem et Medianam præcipuas Arabiæ Feliciæ civitates, docet Prosper Alpinus, *Dialogo de Balsamo*, cap. II; Strabo, lib. XVI; Diodorus Siculus, lib. I; Pausanias, libro IX, et alii. Inde a regina Saba translatum in Judæam ad Salomonem, eoque plantante, felicissime provenit in Jericho. Inde translatum in Ægyptum irrigatum fonte, qui B. Virgini et puero Iesu scaturit, cum fugiens Herodem eo recessit, copiose germinare docent Baronius, Burchardus, Adrichomius et alii. Bursum, verisimile est omnes frutices et arbores, præsertim aromaticas, quæ nominantur a Salomone in Canticis, ab eo plantatas in suis paradisis, ut cedros, cypressos, calamum, myrrham, thus, cinnamonum, aloem, favum cum melle, *Cantic.* cap. V, vers. 4, id est cannam mellitam, sive saccharum, uti nonnulli transferunt.

« *Consevi* innuit Salomonem, non tantum alienis, sed et suis manibus plantasse paradisos, uti fecit Cyrus minor in Sardiniano paradiso, teste Cicerone *De Senectute*, de quo mox plura, et Diocletianus Imperator abdicato sponte imperio, in Sionem in rus suum recessit, ibique plantationi et hortensi operi vacavit. Laertem Ulyssis patrem describit Homerus, *Odys.* lib. ult., reperit in affilio agros colentem. Imo Noe vineam plantavit, primumque ex ea vinum expressit. Adam vero exterriguit ante diluvium, ac post illud Abraham, Isaac, Jacob, ceterique Patriarchæ fuere agricolæ. Romæ celebres fuere Hortensii, ita dicti a cultu studioque hortorum. Similes Hortensios habet hæc ætas, inter quos Lovanii olim vidimus Justum Lipsium vacuum a studiis, tempus floribus in horto consecrandis studiis impendere. Vide ipsamet, lib. II *De Constantia*, cap. II, et III, ac Virgilium, I *Georg.*, ubi mira elegantia hortorum culturam et amenitatem celebrat. Jam vero horti magnam utilitatem æque ac delectationem afferunt. Romæ videmus hortulanos, plurimos, eosque opulentos, quia Itali magis herbis quam carnibus vescuntur et pascentur. Inter eas a brassica sunt decus hortorum, » ait Columella. Sub *consevi*, intellige quoque *insevi*. Nam, ut ait Cicero *De Senectute*: « Non modo conditiones delectant, sed etiam insitiones; » et harum peritissimus erat Salomon, utpote qui omnium arborum, herbarum, fructuum vires et dotes coleret, secretique quæ, cui, qua ratione dele-

Prius
hæc
dedit.

rent inseri et inoculari. Unde Fonteus vertit:

Possit ordine viles,
Inserique pyros, ficæ, cydonia, prunæ,
Innumeræ possit species, genus omne ferarum.

Porro paradisos Salomonis fuisse eximios, ac superbie pensiles hortos Nitocris, quos et velut uxori erexit Nabuchodonosor, mira arte et magister sumpto, ut orbis miraculum habitus sint, de quibus Plinius, lib. XIV, cap. IV, facile persuadet Salomonis cupiditas, opulenta et magnificentia. Illi autem partim erant in urbe Jerusalem, puta in palatio regali Sionis, partim extra urbem ubi speciosiores sunt campi. Sicut Romani in suburbano excitabant hortos, quales fuere Cesaris et Antonii prope Tiberim, de quibus Dionysius, lib. XVII. Hinc noster Vilalpandus, tom. III, part. I, lib. II, ex Josepho, lib. VI *De Bello*, cap. VI, docet portam Jerusalem dictam *Genath*, sive *portam regis*, fuisse partem portam hortorum (3) *gen* enim hebraice hortum significat), per quam erant egresus et descensus in vallem Hennon amenissimam, et torrentem Cedron hortis nobilem, atque ad vallem Josaphat. Ibi ergo erant horti amenissimi, qui rigabantur torrente Cedron. Unde illud sponse, *Cantic.* VI, 10: « Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium; » Septuaginta vertunt, *poma torrentis*. Unde ibidem ab Adrichomio in descriptione Jerusalem depingitur hortus regis, qui in Canticis dicitur *hortus conclusus*, in quo erat fons Rogel et omnis amenitas.

Tropologicè Nyssenus hic investivam habet in inuilem hortum cultum, ostenditque qua ratione et quanta vanitate deliciae querantur in terra per ædificia, in aere per plantas, in aqua per piscinas et fontes; moderata tamen horum cultura et agricolatio amena, laudabilis utilisque est, et a Deo Adamo in paradiso commendata, *Genes.* II, 15. Nam, ut ait S. Augustinus, lib. VIII *De Genes.* ad litter. cap. IX: « Quid hoc opere innocentiis vacantibus, et quid plenius magna consideratione prudentibus? » Hortus, ait S. Isidorus, lib. XVII *Origin.* cap. X, nominatur, quod ibi semper aliquid oritur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet, hortus nunquam sine fructu est. Ovis ab *alende* dictum, eo quod primi homines ab oleribus alerentur, antequam fruges et carnes ederent. Tantum enim pomis arborum et oleribus alebantur, sicut animalia herbis. Igitur sicut Adam excolisset paradisum, si innocens in eo perflisset, non tantum ad esum fructuum, sed etiam ad perspicendas per experientiam herbarum, fructuum, fructuum naturas, dotes et proprietates, atque ex his assurrexisset ad clariorem Dei creatoris cognitionem, amorem, laudem et gratiarum actionem: eodem propterea modo suos paradisos excoluit Salomon. Unde dicitur « dispulisse super lignis a cedro, quæ est in Libano, usque ad hyssopum quem egredietur de pariete, » *III Reg.* IV, 33: quare ea manibus tractare, serere,

excolere Salomoni volupe fuit, æque ac utile: sicut et fuit Heruli manu sua quercus consere, ut scribit Plinius, lib. XVI, cap. IV; alius Agamemnoni plantare platanos, ut idem Plinius refert, lib. XVI, cap. XIV; et Cyro gloriari solitum agrum se habere suis manibus consitum, et di rectos in quinque ordines, multasque arbores manu sua satas, teste Cicerone *De Senectute*. « Antiquitas, ait Plinius, lib. XIX, cap. IV, nihil prius mirata est quam Hesperidum hortos, ac regnum Adonis et Alcinoi, itemque pensiles, sive illos Semiramis, sive Assyriæ rex Cyrus fecit. Romani quidem reges ipsi colere. Quippe etiam Superbus Tarquinius nuntium illum sævum atque sanguinarium filio remisit ex horto. »

Porro Chaldeus ex versione Conimbricensium et Costi multa hic paraphrasticè addit. Sic enim habet: « Institui in Jabne circumcirca vineas, ut ego et silentiarii mei aliquando epularemur, et vitium novum et vetus ad altare libarem. Plantavi hortos irriguos et amenitatis plenissima viridaria, ubi omnis generis olera seminavi, quæ ad victum et convivia, aut ad sanitatem usui forent; herbas quoque olfactu nobiles addeci; item et arbores steriles et aromata ferentes, quas ad me demones et nocentes angeli ex India detulerant; omnes item arbores fructiferas. Horti autem termini erant a muro Jerusalem usque ad litus aquarum Siluach. »

Silentiarii erant officiales intimi regis, qui quietem et silentium in aula procurabant, ac tumultus famulorum rerumque omnium compescabant, ne regis aures obtunderent, de quibus Justinianus, cap. *De Silentariis*, et Procopius, lib. II *Belli Persici*: « Romani, ait, ad ea quæ quietis sunt in palatio, ministrum silentiarium vocant, sive domesticum arcanorum principis consocium. »

Verum hæc merito ex Chaldeo in Bibliis Regiis resecta et excisa sunt. Continent enim quædam dubia et apocrypha, quædam fabulosa et indigna, ut quod aiunt Salomonem arte magica usum, et per demones accepisse plantas peregrinas ex remotis terræ regionibus.

Denique in hortis et paradisi suis testatur Salomonem, vers. 11, se invenisse vanitatem et afflictionem spiritus. Præter communem enim omnium rebus terrenis vanitatem, paradisorum illa propria est, quod perpetuum exigant curam, et culturæ ac jugem areolarum, pergularum, septium, fontium, apothecarum, labyrinthorum, vivariarum, etc., instaurationem, in quam ingentes quantitates expendendi sunt sumptus. Rursum quod a multis, etiam prelati et principibus visitentur, quos excipere oportet laute et splendide: quare paradisi non tam servantur hero, quam hospitibus, cum quibus hero tempus perdidit, est, et opeo profundende. Insuper in paradisi vacatur commensationi, symposiis, lascivie, luxuriæ aliisque sceleribus. Denique paradisi, sæpe totam heri cogitationem, cupiditatem et sollicitudinem ad se

rapunt, ut de aliis quæ illis incumbunt, cogitare nec liceat, nec libeat. Quocirca S. Carolus Borromeus dicebat Episcopis et Prælati non alium debere esse paradisum, quam Biblia et S. Scriptura.

Præclaro S. Gregorius Nazianzenis, orat. 9: « Quousque, ait, vanitatem queritis et mendaciam, hanc scilicet vitam et delicias, et exiguum gloriam et humilem potentiam, falsam prosperitatem, magnum aliquid et amplum esse existimantes; quæ quidem hanc rationem habent, ut non magis eorum sint a quibus obtinentur, quam eorum qui habituros se speraverunt; neque horum rursus magis, quam illorum apud quos ne in expectatione quidem unquam fuerunt; verum ut pulvis a turbine, sic ea ab aliis ad alios subinde ventilentur ac jalectur, et sicut fumus dilabatur, et tanquam in somnium homines deludant, omniæque instar manibus teneri nequeant, ac denique illa comparate sint, ut nec cum absint de his consequendis desperent qui non habent, nec cum adsunt, fida sint et certa. »

Notum est illud S. Augustini: « Homo (Job) vidit in stercore, victus est (Adam et Salomon) in paradiso. »

6. ET EXTREMI MIHI PISCINAS AQUARUM, UT IRRIGAREM SYLVAM LIGNORUM GERMINANTUM. — Hebræa et Græca, *sybam producentem ligna*; Chaldeeus, *sybam que alit ligna ad incendendum*, id est sylvam codnam. S. Ambrosius, lib. De Isaac, cap. IV: « Sallum germinantium, » scilicet ad inambrandum, ad exhibendum, ad fabriles usus, ad ignem, etc. Aliqui sylvam hanc referunt ad domum, quam Salomon edificavit et indigittavit Sallum Libani, eo quod cedris libano allatis, inquit, ibique plantatis cineta foret.

Pro piscinas Aquila verit *ἀρῶνας*, id est paludes, stagna; Symmachus, *δέξαρες*, id est cisternas, canales, aquarum conceptacula.

Piscine hic proprie capi possunt pro vivariis, in quibus servantur et aluntur pisces. Pisces enim piscis erant in deliciis, imo nonnulli piscibus duntaxat vesciebantur, non carnibus. Pisces enim sunt humidiores, frigidiores et faciliores ad digerendum; atque longo major varietas est piscium, quam sit carniū. Tales fuerunt piscinae Neronis, in quibus ipse piscabatur reti aureo, purpura coccoque funibus nexis, ait Suetonius, cap. XXX et XXXI Vitæ ejusdem. Mira sunt quæ de piscium in piscinis mansuetudine et oblectatione scribit Plinius, lib. LI, cap. II, ubi later cætera ait: « E manu vescuntur pisces in pluribus Cæsaris villis, etc. in Labradii Jovis fonte anguilla inares additas gerunt. In fonte Apollinis, quem Curium vocant, ter fistula evocati veniunt ad augurium. Hierapoli Syriae in lacu Veneris ædificatorum vocibus parent vocati, exornati auro veniunt, adulescentes scalpantur, ora hiantia manibus inserendis præbent. » Idem, lib. XX, cap. XI, hoc pharmacum piscibus agris assignat: « Pisces si egrotent in piscinis, apto viridi recreantur.

Piscinae quid? Resp. piscino.

Secundo, per piscinas generatim accipi possunt cisternæ, lacus, rivi et quævis aquarum receptacula. Hæc enim primo, servant ad amonitamentum aquæ enim pellucide et crystallina mire oblectant aspectum, præsertim dum in eis per cymbas navigatur. Secundo, ad refrigerium; in piscina enim lavabant se, imo natabant. Unde et *ἐξομα* *ἐβηξ*, id est lavacrum sive natatoria vocabatur, qualis fuit natatoria Siloe, ad quam missus a Christo cæcus, in ea se lavans illuminatus est, Joan. IX. Unde Plinius Junior, lib. V, epist. 6 ad Apollin.: « Si natare, inquit, latius aut tepidius velis, in area piscina est. » Idem, lib. II, epist. 17: « Coloret piscina calida mirifice, ex qua natares mare aspiciunt. »

Tertio, per piscinas accipi possunt thermæ et balneæ, in quibus aquis calidis corpora abluantur, fovebant, et a frigidis morbis curabant, quales sunt thermæ Caroli Magni, quæ Aquisgranum calidissima et terra scaturiunt, ita ut balneantes earum æstum aqua frigida temperare debeant. Sic Romanorum magnificentia fuit in thermis, illeque erant opus imperiale et regium, quales fuerunt thermæ Diocletiani, Constantini, Antonini, quarum reliquias, pristinae magnificentiæ indices, etiamnum intuemur.

Quarto, in piscinis sive stagnis fiebant naumachia, sive ludi et prælia navalia ad spectantium oblectationem. Sc Nero, Tiberi in hortos Romæ declives inducto, piscinam sive stagnum effecit, in quo naumachia exercebatur, ad ejus populique recreationem.

Quinto et maxime, hæc piscine et stagna serviebant ad irrigationem hororum et arborum. Unde subdit Salomon: « Ut irrigarem sylvam lignorum germinantium. » Cum enim Judea sit siccata et siliculosa, ut fiat humida et fecunda, aquarum irrigatione indiget: hæcque in Scriptura vocatur irrigatio benedictio. Unde et piscina hebræice vocatur *בְּרַחַב* *bercha*, id est benedictio. Hinc Axa petit illam a patre suo Caleb dicendo: « Da mihi benedictionem, » id est irrigationem aquarum. « Terram australem et ardentem dedisti mihi, junge et irriguam. Dedit itaque ei Caleb irriguam superiorem et irriguam inferiorem, Josue XV, 19.

Ita Thaumaturgus: « Piscinae, ait, erant ingenite ad aquarum exceptionem confecti, ad uberem et copiosam arborum irrigationem: distributi hæcque in piscinis fiebant aqueductus, quibus aquæ per omnes hortorum areolas, perque officinas et cubicula magna arte, æque ac commoditate et jucunditate derivabatur. Sane Romanorum velorum magnificentia fuit in aqueductibus, quorum reliquias etiamnum spectamus. Hinc Chaldaeus sic habet, *adjecti præterea ad domum convicia aquarum fistulas, ad arborum et herbarum irrigationem aptissime commodas, fecerunt ex eis castella et aqueductus ad sylvam, variis arboribus consitam, irriguam. Pleræque enim arbores irrigationem aquarum amant; excipie pauculas: nam aquas oderunt*

expressi juglandes, castaneæ laburnum, » ait Plinius, lib. XVIII.

Porro quæ, quot et quales fuerint piscine Salomonis incertum est, quia nec Scriptura nec Josephus eas exprimit: tantum Josephus, lib. VI Belli, cap. VI, nominat *Stagnum Salomonis*.

Piscinam probatam, id est ovinam sive pecuariam, in qua lavabantur oves immolande, opus fuisse Salomonis censet Vilalpandus, Adrichomus et aliorum descriptione templi: sed illa hæc non pertinet, quia non Salomonis deliciis, sed usibus templi deserviebat. Piscinam sive natatorium Siloe, in qua curatus est cæcus Joan. IX, opus fuisse Salomonis opinantur nonnulli. Oritur hæc piscina ex fonte Siloe vicino, qui e radice montis Sion scaturit: aqua ejus clara, dulcis et uberrima cum silentio placideque fluit in torrentem Cedron, *Isaia* vi, 22: de quo ita scribit Saligniacus, lib. X, cap. 1: « Fontis hujus aqua hodie adhuc ipsius etiam Saracenis in prelio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fœteant, in hoc fonte se et pueros suos lavant, eaque lotionem fatorem suum mitigant. Quin et eam Turcæ magni faciunt, quod ejus usum oculorum visui contere experiantur. »

Salomon quoque aliqui tribuunt piscinas in Hesebon, eo quod eorum pulchritudini comparat oculos servus Christi ob clarum Dei cognitionem, Cant. VI.

Denique sub piscinis accipe fontes, qui e loco alto per canales ducti, in hortis et atris exsiliunt magna intentum voluptate; hi enim piscinam sive stagnum efficiunt. Celebris in Jerusalem erat fons Gion, isque duplex, scilicet superior et inferior: oritur ex monte Gion, ubi Salomon in regem a Nathan propheta et Sadoc pontificis unctus fuit, III Reg. 1.

Mysicæ, piscine sunt merita Christi et S. Sacramenta, quæ merita Caristi continent, quæ Christus Dominus quasi verus Salomon instituit, ut irriget sylvam, id est Ecclesiam, in qua germinant omnes generis arbores, id est omnes eminentes sancti, tam patriarchæ et prophete quom apostoli, virgines et martyres. Piscina superior est baptismus, inferior est penitentia.

7. POSSEM SERVOS ET ANCILLAS, MULTAQUE FAMILIAM BABUI, ARMENTA QUOQUE ET MAGNOS OVIVM GREGES, ULTRA OMNES QUI FUERUNT ANTE ME IN JERUSALEM. — Septuaginta, *mercatibus sum, vel enim servos et ancillas*, etc. Hebræum enim *קָנָה* *kana* significat emere, comparare, possidere. Multa ergo mancipia emit Salomon, sicut jam emuntur Æthiopia; et præter Chanaanæ, Ægyptiæ, aliarumque gentium, Æthiopia quoque emisse Salomonem docet Josephus, lib. VIII Antiq. cap. II.

Per servos, tum mercenarios accipe, tum mancipia; hæc enim proprie possidentur, sicut jumenta agri et census. Unde a Platone vocantur *animata possessio*; a Plutarcho, *animata instrumenta*. Hinc Nyssenensis verit, *possedit servos et ancillas*

tanquam caprarum et porcorum greges, utpote quæ in pari ordine potestatis et hæc et illa subjecta essent. Per familiam accipe uxores, filios, vernas, id est filios ex servis dominatos. Unde hebræice est, filios domus; et vernaculi dicitur domus meæ; Campensis, et ex eis nati sunt mihi verus. Horum copia facit tum ad heri splendorem et magnificentiam, tum ad imperium et operas, ut per eos tum domi, tum foris efficiat quicquid libet sive ad utilitatem, sive ad oblectationem. Servi enim ad nutum hero obediunt, omniaque ejus negotia obeunt sive domestica, sive ruralia, sive forensia. Tales sunt agricola, coqui, equiones, camelarii, rhedarii, pocillatores, pistores, fabri, textores, phrygiones, assæcie, satellites, armigeri, cubicularii, silentarii et tabellarii, etc.

Habuit Salomon innumeram servorum et ancillarum turbam. Noster Vilalpandus tom. II, lib. V, disp. 3, cap. II, numerat ad 48 hominum milia et sexcentos. Verum si perfectos, officiales et alios hæc annumeres, longe major fuit copia, ut colligitur ex annona quotidiana aule Salomonis, III Regum, IV, 22: « Erat, inquit, silis Salomonis per dies singulos triginta cori similes, et sexaginta cori farinae, decem boves pingues, et viginti boves pascales, et centum arietes, excepta venatione cervorum, caprearum atque bubalorum et avium altilium. »

Armenta dicta quasi *armamenta* ab armis quos habent validos ad onera ferenda, et ut armentur ad prelium. Unde Virgilius, IV Æneid.:

Bello armentur equi, bello hæc armenta parantur.

Vel *armenta* quasi *armamenta*, puta jumenta quibus aratur; talia sunt equi, asini, camelii, vacæ, boves, bubali. Porro equi Salomonis erant plurimi, ut patet ex eorum stabulis: « Habebat enim quadraginta milia præsepia equorum curtilium, et duodecim milia equestrium, » III Reg. IV, 26, hoc est, habebat quadraginta milia equorum curtilium in præsepis et duodecim milia equestrium. Est hypallage. Hunc esse sensum liquet II Paral. IX, 25, ubi dicitur: « Habuit quoque Salomon quadraginta milia equorum in stabulis. » Cuique enim equo in stabulo communi suum erat præsepium, id est locus præsepitus, in quo ei dabatur pabulum. Habuit equorum Salomon universim quinquaginta duo milia equorum in stabulis.

Porro possedit Salomon, æque ac Saul, David ceterique prius reges, magnos armentorum et ovium greges, tum ad cibum et vestitum, tum ad mercaturam, tum ad sacrificium, ut cum ipse mille hostias una vice immolavit, III Reg. III, 4, adeo ut annuarum victimarum ejus numerum admirata sit regina Saba, III Reg. VI, 25. Sic Agag erat princeps Pastorum Saulis, I Reg. XV, 9; sic Messa rex Moab nutriebat pecora milia, et solvebat regi Israel centum milia agnorum et cen-